

БЪЛГАРИЯ

В ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКИЯ ПЪЗЕЛ ЕС-САЩ-РУСИЯ

проф. д-р Нина Дюлгерова

Геополитика, 2007, № 3, с.38-44

Геополитическо дружество

В оформящия се пъзел, който през последните години постепенно очертава контурите на променящия се свят, все по-често се повтарят основните актори в новото геополитическо пространство – Европейския съюз, Съединените Американски щати и Руската Федерация. Техните взаимоотношения, външнополитически приоритети и акценти неизменно влияят върху останалите сегменти от схемата. Обявената след 11 септември 2001 г. война на световния тероризъм не само стимулира процесите на военнополитическата и икономическата диференциация, но засилва и значението на стратегическите суровини. Четвъртото и петото разширяване на Европейския съюз, увеличаването на броя на държавите-членки на НАТО през първите години на 21 век, както и засилващата се през последните години енергийна, а оттам и политическа, мощ на Русия определят регионалните параметри на промените. Евразийското пространство, което включва Централна Азия, Кавказ, а понякога и Балканите, се оказва буферната зона, концентрираща в себе си както слабостта, но и непредсказуемостта на нейните елементи, така и енергията и активните стратегии на силните държави. През последните години думи като „енергийни системи”, „тръбопроводи” имат магическа сила на всички политически и икономически форуми, които определят акцентите в политическото ежедневие на малките и големите държави в регионален и глобален план. Нефтените и газовите местонаходища и транспортните коридори очертават новата стратификация в геополитическия пъзел на новия свят.

Географският фактор в този аспект е от съществено значение и съществен елемент от плановете за стратегическо надмощие. След

поредицата геополитически и икономически промени в Централна и Източна Европа, и в постсъветското пространство, България все повече увеличава шансовете си за максимално използване на своето географско разположение. В геостратегическия пъзел, в който активни елементи са ЕС, САЩ и Русия, България неизменно присъства, но все още нейното място и роля са в процес на формиране, избистряне и определяне на новите външнополитически приоритети.

* * *

България вече осъществи основните цели, които през последното десетилетие фокусираха нейната международна дейност. Тя вече е част от евроатлантическите структури, което посочва де юре нейното място в глобалната и регионалната система на сигурност, но не ограничава нейните възможности в нея.

Включването ѝ в европейските структури след 1 януари 2007 г. и нейното географско разположение категорично ѝ определя ролята на външна граница на Европейския съюз. Заедно с другия нов член на ЕС – Румъния, те са двете държави от Черноморския регион, които са свързващия елемент между Европа и останалите страни от ареала (Кавказките държави, Молдова, Украйна и Турция). Тяхната роля нараства през последните месеци, в които се избистря и актуализира политиката на Брюксел към новите съседи на Съюза. Преговорите с Турция за нейното присъединяване преминава през фазите от активни преговори и индикации за бързо преодоляване на преговорния процес до отлагане за неопределено време на процедурата за приемането ѝ в ЕС. Проблемът с Анкара обаче не е само в нерешените кипърски и малцинствени въпроси в Турция, но и в сложната правителствена криза и засилващия се ислямски фундаментализъм в страната. Въпросът вече е какъв да е форматът на отношения с тази страна, която е важен фактор в Черноморския регион, оказващ съществено влияние върху държавите от Кавказкия регион.

Източното разширяване на ЕС през първите години на 21 век създава непредсказуеми ситуации, както политическо и социално напрежение вътре в Съюза. През 2007 г., след присъединяването на най-бедните държави (България и Румъния), сериозно се променя бъдещата европейска стратегия. Акцентът все повече се поставя върху стратегическото партньорство, докато присъединяването все повече се отдалечава като форма и време в бъдещето.

Все повече внимание се обръща върху Европейската политика на добросъседство, която обхваща всички граничещи с ЕС страни. Нещо повече, на 1 април 2007 г., Европейската комисия (ЕК) чрез своя комисар по външните отношения и политиката на съседство Бенита Фереро-Валднер огласи нова инициатива за сътрудничество на ЕС за региона на Черно море в рамките на тази политика. Тя е в отговор на даденото през декември 2006 г. обещание от ЕК за добавяне на регионално измерение на Европейската политика на добросъседство. Т.нар. „Синергия за Черно море”¹ не се различава съществено от Средиземноморското партньорство, който е основен инструмент в двустранните отношения между ЕС и страните от Северна Африка. Разликата е, че новата рамка на сътрудничество е ориентирана към Украйна, Молдова, Турция, Грузия и Русия. Областите, в които синергията ще надгражда върху съществуващите и в момента секторни програми са демокрацията, свободното движение на хора, сигурност, енергетика, транспорт, околна среда, риболов, морска политика и др. Комисарят по външните отношения и политиката на съседство оценява синергията, двустранните отношения, както и преговорите за присъединяването на Турция и стратегическото партньорство с Русия като сигурен гарант за стабилността и реформите в региона.

Други обаче са интерпретациите за стартирането на тази програма. Според агенция Ройтерс решението на ЕК за „Черноморската синергия” е под натиска на София и Букурещ, настояващи Брюксел да ориентира средства и ноу-хау в защита на границите, транспорта и енергетиката в региона². Руските анализатори не възприемат сериозно присъствието на Русия в този

проект, предвид неговата главна цел – да балансира пробива на „Газпром” в Балтика и да гарантира политическата подкрепа на алтернативния газопровод Набуко³.

Едва ли България и Румъния имат толкова силни позиции в Брюксел, за да предизвикат подобна сериозна инициатива. Черноморската инициатива на ЕС е в унисон по-скоро със стратегическите цели на Съюза, ориентирани към максимално използване на географското разположение на двете държави в Черноморския регион, тъй като чрез тях Брюксел става част от ареала. Независимо от това София и Букурещ имат реалната възможност да се възползват от благоприятната за тях ситуация.

През последните месеци инициативата на Брюксел в Черноморския ареал е в конкуренция с други процеси в региона, които очертават засилващото се напрежение и противоборство. Постигнатото споразумение за нефтопровода Бургас-Александруполис между България, Гърция и Русия, както и включването на Унгария и Латвия в схемата на газопроводите North Stream и „Синия поток”, очертават основните противоречия в Съюза. Налице е отсъствието на единство между членовете на ЕС по отношение на външната и отбранителната политика. През последните месеци филтърът за тяхното решаване преминава през енергодialoga с Русия. Разногласията са много дълбоки. Противоречията между „новите” (Полша, Чехия, Латвия, Унгария) и „старите” (Германия и Италия) членове на Европейския съюз заради руския газ са съпроводени със скандали между „новите” отново заради него. Неслучайно анализаторите оценяват изострянето на отношенията Русия-Запад с приемането в ЕС на трите бивши съветски републики и европейските партньори от бившия Съвет за икономическа взаимопомощ. Кремълският представител Сергей Ястржембски окачествява тяхната политика като „комплексирана”. След срещата на върха в Самара между ЕС и Русия в средата на май 2007 г., въпреки отказа на Москва, Брюксел и Берлин да определят двустранните отношения като кризисни, нараства необходимостта от двустранното регулиране. Оптимизмът в тази посока се съдържа в думите

на германския канцлер Ангела Меркел „за възможностите да се върви по нови пътечки и пътища”⁴.

Според германския политолог Александър Рар напрежението между Москва и Брюксел се засилва и от действията на САЩ, подкрепящ такива обединения като ГУАМ (Грузия, Украйна, Азербайджан, Молдова), а така също и предлагащ проекти за алтернативно енергоснабдяване на Европа⁵. Това обаче не е препятствие за Русия да настъпва на външните пазари и да постига осезателни успехи в стратегическите райони.

Сериозен успех Федерацията постига през първите две седмици на май 2007 г. със сключените в Москва поредица от българо-руски споразумения, посрещнати нееднозначно в София. Подписаните документи са в областта на туризма, за взаимна защита на класифицираната информация и за икономическото и научно-техническото сътрудничество. Те могат да бъдат оценени като поредно доказателство за своеобразния ренесанс в отношенията България-Русия. Всеки един от тях е не само резултат от дълъг период на подготовка на експертно и политическо ниво, но и ориентир за приоритетите на държавата в областта най-вече на енергийната сфера и на сигурността. С тях се продължава изчистената в енергиен план българска политика, основаваща се на договора за строежа на АЕЦ “Белене”, на проекта за дългосрочна доставка на руски природен газ чрез договора с “Газпром”, на изграждането на петролопровода Бургас - Александрополис.

Затворени в сферата на историческите реминисценции и страхове, опонентите на новите акценти в българо-руските отношения не обръщат внимание на глобалната динамика в областта на енергетиката. През последните месеци ясно се очерта битката, ориентирана изцяло към преодоляване на все по-засилващата се зависимост на Европа от руските транспортни коридори. Политическите совалки, периодичните срещи на високо равнище, акциите за разполагане в Чехия и Полша на противоракетни системи, както и за демонтажи на паметници на Съветската армия в Естония, а през май месец и в Украйна, не могат да елиминират утвърждаващия се

факт на възраждаща се руска мощ и политическо самочувствие, основащо се на “енергийния рай” на Москва.

Споразумението за дългосрочна доставка на руски природен газ може да бъде класифицирана като част от поредицата подобни договори, които Москва е сключила вече с почти всички водещи държави от Европейския съюз. Американските опити за изграждането на енергийни коридори, заобикалящи Русия, все още не са излезли от сферата на преговорите и договарянията (изключение прави Баку-Джейхан).

Не така стоят нещата с руските планове, които през май получиха отново потвърждение на максимата “старата любов ръжда не хваща”. Вторият сериозен успех Кремъл постига на срещата на високо равнище между Русия, Казахстан и Туркменистан. Взетото на срещата на руския президент Владимир Путин с неговите колеги на Казахстан Нурсултан Назарбаев и на Туркменистан Гурбангули Бердимухамедов решение за изграждането на Прикаспийски газопровод – от Туркмения в Русия по брега на Каспийско море през Казахстан, внася поредния штрих в превръщането на Москва в монополист в субрегионален и регионален план на енергийния пазар. Неслучайно срещата на тримата президенти бе окачествена като началото на изграждането на реалния „газов ОПЕК”. Показателен факт в тази посока е отсъствието на Назърбаев от “антируската” среща по въпросите на енергетиката в Краков. На нея Литва, Полша, Украйна, Грузия, Азербайджан и очакван Казахстан, от 11 до 13 май обсъждат новият нефтен маршрут Одеса-Брод (Украйна) и Плоцк-Гданск до 2011 г. Това е поредния опит за заобикалящ Русия маршрут, чиято съдба е под въпрос след отсъствието на Назърбаев.

В контекста на амбициозната програма на Кремъл, България играе съществена роля, най-вече с ключовата си дестинация Бургас-Александруполис, която е част от вътрешната тръбопроводна система на Федерацията. Казахстанският нефт, ориентиран към този коридор, ще бъде отправян към Европа не през украинската, а през българската тръба.

Все повече в необозримото бъдеще се отдалечава и мечтата на Турция да се превърне в енергийния мост за Европа. Обявеният през март 2006 г. във Виена на среща между турския министър на външните работи и представители на ЕС (Великобритания, Франция и Германия) план на Турция, предвижда експортът на газ да се осъществява по 6 магистрала, а нефта – по три. Един от проектите, този за строителството на петролна тръба от пристанището Самсун (на Черноморското крайбрежие) до Джейхан (на Средиземно море) се определя от Турция като байпаса на Босфора. Проблемите са обвързани най-вече с увеличаващите се рискове за хората и околната среда в резултат на увеличаващия се брой катастрофи на петролни танкери, пътуващи през Босфора и Дарданелите. Опитите на Турция да преориентира и оттам да контролира както руския, така и казахстанския петрол, остават неуспешни. Амбициозните планове на Анкара са в унисон със сложните и многопластови стратегии на ЕС и САЩ. Тези турски амбиции се явяват своеобразен спасителен пояс за Европа, която ще може в значителна степен да покрие своите потребности от енергоносители и да намали зависимостта си от руския нефт и газ. Това обаче едва ли е възможно при все по-засилващата се мощ и самочувствие на Русия.

Проблемите за държавите от ЕС нарастват и след твърдия отказ на Русия да отхвърли Европейската енергийна харта, чиято цел е да се либерализира взаимният достъп до пазарите и газопреносните мрежи в Европа. В контекста на руските интереси логично звучат думите на С. Ястржембски, че енергията е коз, която Русия няма да изпусне безплатно, без ответни услуги. Той е категоричен, че „нищо не пречи на участието на чужди предприемачи в добива на петрол в Русия, ако това става с „Газпром“ и при нашите условия”⁶.

Политиката на руския газов гигант предизвиква сериозните критики от страна на САЩ. Помощник-държавният секретар на САЩ по въпросите на Европа и Евразия Матю Брайза е ясен изразител на нарастващите опасения на Вашингтон от експанзията на „Газпром“ на европейския енергиен пазар и

от слабия напредък в усилията на ЕС за диверсифициране на газовите доставки. Неговите критики са в унисон с мрачните констатации и конструктивни препоръки, които прави американския анализатор А. Коен⁷. В неговия анализ за първи път се използва термина „санитарен кордон” в нов контекст. Авторът обвинява Русия, че изгражда санитарен кордон около своите граници, като обвързва с газопроводи и нефтопроводи България, Унгария, Турция и Гърция и ги прави зависими от Кремъл. Изводът на автора е, че това ги освобождава от проамериканска насоченост⁸. Аргументите в тази посока са обвързването на тези страни от Русия чрез проекти, от които идва не само петрол, но и много пари. Политическите елити в тези страни, сред които е и България, посредством руските енергийни проекти получават огромно количество долари. Конкретните примери са бившият германски канцлер Герхард Шрьодер, който стана председател на руско-германския енергиен проект за доставка на природен газ под Балтийско море и турският министър, който предизвика скандал с обвързването си с руския газопровод „Син поток”⁹.

А. Коен е категоричен, че тръбопроводите и хранилищата в Унгария, България, Гърция и Турция обвързва тези страни с Москва чрез „твърдите връзки” на тръбопроводите. Неговата настоятелна препоръка към Вашингтон е предприемането на дипломатически стъпки срещу очертаващия се руски гамбит, посредством координиране на енергийната си политика с ЕС. Проблемът обаче е в разделянето на администрацията в Брюксел поради силната зависимост на Германия от руските енергийни интереси. Германски компании като Е.ОН са в сътрудничество с Газпром за развиване на газови находища и операции в Русия и Европа.

Въпрос на догадки е доколко са възможни опитите на Държавния департамент на САЩ да се намеси в Букурещ, за да предотврати прокарването на предложения от Газпром тръбопровод от Турция, който ще преминава през румънска, а може би и през българска, територия.

Въпрос на прогнози е и доколко уговорените американски бази в България и Румъния, както и договарянията с Чехия и Полша за разполагане на компоненти на американските системи за противоракетна отбрана (ПРО) ще се превърнат в реалност. Многозначителен е изводът на А. Коен, че тръбопроводите са по-добро дипломатическо оръжие от ракетите.

Това обяснява и думите на държавния секретар на САЩ след посещенията ѝ в Москва, характеризиращи отношенията между Русия и САЩ като мащабни и сложни, но не и непримиримо антагонистични. Опитите за обяснения, характеристики и оценки на отношенията ЕС-Русия, САЩ-ЕС-Русия, както и дипломатическите совазки и политическите преговори, фиксират очертаващата се картина на енергийно превъзходство на Федерацията. Нейната сила е в съществуващите транспортни коридори, което ѝ помага и в процеса на преговори за бъдещите.

Не трябва да се възприемат постигнатите споразумения, както по отношение на каспийския маршрут в неговия тристранен формат, така и всеки вариант, ориентиран към ново строителство на тръбопроводи като последно решение и възможности за бързо строителство и експлоатация. Всички варианти за нефто- и газопроводи са ориентирани за следващите 5-10 години, в които ще се увеличават както добивите, така и мощността на съществуващите или изграждащи се енергийни коридори.

* * *

Именно в тези бъдещи енергийни схеми може да се търси мястото и ролята на България в сложния пъзел на геополитическите контури.

През призмата на новите реалности, където географията на България я превръща в съществен сегмент от схемата на енергийните коридори, се поставя въпросът какъв е шансът на София да реализира исканата от Анкара роля на енергиен разпределител. Дали това ще повиши дивидентите на София, както в държавите от Европейския съюз, така и пред Русия? Не е без значение и фактът, че България е член на Европейския съюз, а Турция е с все по-намаляващи шансове в тази посока. Може би това е по-изгодно за Анкара,

за която да е извън дадена система (показателен пример е „европейския концерт” и „болния човек край Босфора” през 19 и началото на 20 в.) е много по-полезна форма на присъствие в геополитическата схема на Евразийското пространство. Възможностите за свободно и гъвкаво използване на очертаващите се конфигурации, както в азиатското, така и в европейското пространство, са много по-големи.

Възможностите на Русия в енергийната сфера, ориентирани към транспортиране на стратегическите суровини към Западна Европа по нови маршрути, особено след проблемите, които Естония и Литва създават за осъществяването на балтийския проект с Германия, не са толкова много.

Разглеждани през призмата на новите енергийни акценти, отношенията България-Русия биха могли да бъдат интерпретирани вече не само като зависимост на България от Русия, но и на зависимост на Русия от България в контекста на коридорните дестинации. През 21 в. взаимозависимостта София-Москва е много по-истинска, предвид вече не толкова териториалните и икономическите параметри на присъствие на всяка от двете държави в глобалния свят, колкото непреодолимата географска реалност. Европейският съюз и САЩ също са изправени пред ограничаващите се като цяло алтернативи за диверсифициране на енергийните доставки, което дава възможности на България за максимално използване на конюнктурата.

Пъзелът е игра, в която картината се изгражда от сегменти с различна големина. Понякога малък елемент, който не може веднага да се открие, а след това и трудно да се намери неговото точно място в картината, се оказва най-важната част, без която пъзелът не е завършен. В сложните и динамични конфигурации на изчистване на контурите, както и на участниците в сложните енергийни схеми, надхвърлящи рамките на традиционните политически игри, България, ако играе умело, ловко и конюнктурно вярно, с ясна стратегическа цел, може да се превърне в този важен и необходим елемент, без който цялата картина би рухнала. Въпрос на време и на целенасочени амбиции.

¹ Black Sea Synergy – bringing the region closer to the EU. 18.04.2007.
http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#7; Съобщение на Комисията до Съвета и Европейския Парламент. „Черноморско Взаимодействие” – нова инициатива за регионално сътрудничество.

http://www.parliament.bg/pub/ECD/COM_2007_160_BG_АСТЕ_f.doc

² Цит. по: ЕС ще засилва влиянието си в Черноморието. Дневник 11 април, 2007

³ Ядуха В. Газовые бои без правил. Топливный вопрос расколол Европу. 12.04.2007

<http://www.rbcdaily.ru/2007/04/12/focus/272003>

⁴ Goldiro R. G8 summit climate and aid goals at risk, Merkel says. 25.05.2007

<http://euobserver.com/9/24134>

⁵ Ядуха В. Цит. съч.

⁶ С. Ястржембский: даже не надейтесь! <http://www.neftegaz.ru/lenta/show/67421/>

⁷ Cohen A. The National Security Consequences of Oil Dependency May 14, 2007.

<http://www.heritage.org/Research/NationalSecurity/hl1021.cfm>

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem